

Лілія ПЕТРОВА, Платон ТРЕТЯК

ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

У межах фізико-географічних областей регіону охарактеризована територіальна і категоріальна структура мережі об'єктів природно-заповідного фонду. Запропоновано напрями її ландшафтно-географічної і ценотичної оптимізації.

Карпатська гірська країна — унікальний природничий регіон європейського континенту, в межах якого заплановано істотне розширення мережі об'єктів природно-заповідного фонду [3]. Потужна гірська система є важливим орографічно-кліматичним бар'єром між балтійською бореальною та присередземноморською субтропічною зонами. Тому у процесі розвитку центральноевропейських ландшафтів власне тут сформувалося їх велике біогеографічне розмаїття, сконцентрувалося велике видове різноманіття організмів і ценотичних систем. Лише флора вищих рослин тут налічує понад 4 тис. видів, що становить 25% від флори континенту [19].

Підняття гірських масивів до висоти понад 2 тис. метрів і глибока розчленованість рельєфу зумовили формування типової для гірських країн висотної біогеографічної поясності: від передгірних широколистяних лісів до субальпійських та альпійських лук і субнівальних пустищ.

На відміну від інших регіонів Центральної Європи, істотне господарське освоєння карпатських ландшафтів триває відносно недовго, лише від 2 до 10 століть [2]. Тому власне тут ще збереглися близькі за станом до природних угруповання лісів, субальпійських стелюхів, альпійських лук. Тож не дивно, що прогресивна громадськість країн карпатського регіону вже понад 100 років вживає заходів для охорони природи цього унікального краю. Проте особливого значення цей рух набув у другій половині ХХ століття, коли у Словаччині було створено Татранський національний парк (51 тис. га), Пієнінський національний парк (21 тис. га), національний парк „Низькі Татри“ (81 тис. га), національний парк „Мала Фатра“ (19,8 тис. га), у Польщі — Татранський парк народо́вий (21,7 тис. га) і Бецадський парк народо́вий (27 тис. га), „Баб'є-Гурський“ резерват біосфери (1,7 тис. га), Горчанський національний парк (5,9 тис. га), Пієнінський національний парк (2,4 тис. га), в Угорщині — національні парки „Бюкс“ (38,7 тис. га) та „Агтелек“ (19,6 тис. га), в Україні — Карпатський біосферний заповідник (53,6 тис. га) та Карпатський національний природний парк (50,3 тис. га), а також національні природні парки „Ужанський“ (39,2 тис. га), „Синевир“ (40,4 тис. га), „Вижницький“

(7,9 тис. га), „Сколівські Бескиди“ (35,7 тис. га), „Гуцульщина“ (32 тис. га), у Румунії — біосферний заповідник „Ретезад“ (13 тис. га) [15].

Матеріяли і методи досліджень.

До узагальнення залучено відомчі матеріяли Державних управлінь екології та природних ресурсів у Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській та Чернівецькій областях, широке коло літературних джерел, матеріяли обліку лісового фонду та дані власних натурних досліджень. Аналіз та узагальнення виконано в розрізі фізико-географічних областей (ФГО) регіону.

Сучасний стан мережі об'єктів природно-заповідного фонду.

Відносна частка заповідних територій в Українських Карпатах становить майже 13% (табл.). Це втричі більший показник, ніж у середньому по Україні. Ландшафти *Українських Карпат* репрезентують Карпатський біосферний заповідник, природний заповідник „Горгани“, чотири національні природні парки: „Сколівські Бескиди“, „Карпатський“, „Ужанський“, „Синевир“ і „Вижницький“, а також шість регіональних ландшафтних парків, великі заказники і заповідні об'єкти інших категорій. Однак природні комплекси Передкарпатської височинної та Закарпатської низовинної лісо-лучної фізико-географічних областей охоплені заповідним режимом лише на 5%, а Вулканічно-Карпатської — менше, ніж на 3%.

Таблиця

Структура мережі територій природно-заповідного фонду (тис. га)

Фізико-географічна область	Загальна площа, тис. га	Площа територій природно-заповідного фонду						%
		разом, тис. га	у т.ч. заповідних об'єктів окремих категорій, тис. га					
			заповідники	національні природні парки	регіональні ландшафтні парки	заказники	інші	
Передкарпатська височинна	1032	47,2			20,5	24,2	2,5	4,6
Зовнішньокарпатська	817	178,9	5,3	95,6	37,0	31,9	9,1	21,9
Вододільно-Верховинська	431,4	92,7		84,6		6,5	1,6	21,6
Полонинсько-Чорногірська	663	85,6	39,4	25,8	3,2	10,3	6,6	12,9
Рахівсько-Чивчинська	62	25,9	13,0		3,5	7,3	1,5	40,6
Вулканічно-Карпатська	190	5,6	0,9			0,9	3,8	2,9
Закарпатська низовинна лісолучна	270	14,1	0,3			1,7	12,1	5,2
Разом	3465,4	449,9	58,9	206,0	64,2	82,6	37,2	12,9
% від площі природно-заповідного фонду			13,1	45,9	14,3	18,4	8,3	
% від загальної площі регіону			1,7	5,9	1,9	2,4	1,1	

Заповідні об'єкти **Передкарпатської височинної** ФГО охоплюють охороною менше 5% її площі. У структурі природно-заповідного фонду відсутні природні заповідники і національні природні парки. Мережа природно-заповідного фонду складається переважно з об'єктів місцевого зна-

чення. Зокрема, на Львівщині, на територіях ландшафтних заказників місцевого значення „Моршинський“ (3084 га), „Дубрівський“ (409 га), „Кошів“ (110 га) і заповідного урочища „Лази“ (430 га) представлені передгірські грабово-дубові і заплавні дубові ліси та вологі й заболочені різнотравно-злакові луки з фрагментами низинних боліт [16, 7]. Рідше трапляються смереково-ялицево-букові, грабово-березові, буково-березові і грабово-липово-березові угруповання. За типами лісу переважають вологі грабові діброви і судіброви, вологі дубово-грабові бучини.

Заповідні лісові масиви є біотопами, сприятливими для відтворення і розселення благородного оленя, ведмедя, рисі, борсука, тетереука, пугача та інших рідкісних і зникаючих видів фауни. У межах заповідних територій трапляються види, що занесені до Червоної книги України: лелека чорний, лунь польовий, змієїд, орел-карлик, підорлик великий, підорлик малий, беркут, сапсан, журавель сірий, сова довгохвоста, сорокопуд сірий, а також горностаї, борсук. З рідкісних видів рослин виявлені: *Leucosjum vernum* L., *Huperzia selago* (L.) Berhh. ex Schrank et Mert., *Lycopodium annotinum* L., *Daphne cneorum* L., *Gladiolus palustris* Gaudin, *Dactylorhiza majalis* (Reichenb.) P. F. Hunt et Summerhayes, *D. maculata* (L.) Soó, *Traunsteinera globosa* (L.) Reichenb., *Allium ursinum* L. тощо.

На Передкарпатті Івано-Франківщини найбільшим об'єктом природно-заповідного фонду є загальнозоологічний заказник місцевого значення „Чорний ліс“ (15100 га) [12]. Тут розташована також частина регіонального ландшафтного парку „Гуцульщина“ (10000 га) і порівняно невеликі площі гідрологічного заказника загальнодержавного значення „Турова дача“ (255 га) й ботанічного заказника загальнодержавного значення „Княздвірський“ (209 га). Охороною у заповідних об'єктах охоплені переважно похідні лісостани смереки і ялиці. Стиглі деревостани представлені невеликими ділянками ялицево-букових пралісів. Охороняються також лісові угруповання за участю *Taxus baccata* L., виду, занесеного до Червоної Книги України, еталонні ділянки смереково-букових насаджень, низькобонітетні соснові ліси на болоті, унікальне насадження модрина польської віком 120 років. Найпоширенішими є вологі буково-смерекові суяличини, вологі буково-ялицеві сурамені, вологі ялицеві судіброви.

В межах Буковинського Передкарпаття, за даними І. Чорнея [20], заповідні об'єкти займають 4,4% площі. Найбільшими заповідними об'єктами є регіональний ландшафтний парк „Чернівецький“ (21504 га), ландшафтний заказник місцевого значення „Прутська Заплава“ (509 га), а також ландшафтний заказник загальнодержавного значення „Цецино“ (430 га). Охороняють умовно корінні чисті букові, чисті дубові з дуба скельного та буково-дубові ліси з дубом звичайним і скельним, дубово-ялицеві, ялицево-дубові, ялицево-букові, буково-ялицеві, ялицево-буково-дубові, грабово-ялицево-букові, грабово-буково-дубові та інші мішані ліси. Збереглася унікальна бучина плющева з *Taxus baccata* у другому ярусі (ботанічна пам'ятка природи загальнодержавного значення „Тисовий яр“ площею 10 га) [11, 14, 16]. Охороняється 43 види рослин, які занесені до Червоної книги України, 35 з них — у межах регіонального ландшафтного парку „Чернівецький“ [20].

У межах **Зовнішньокарпатської** ФГО природні комплекси охоплені охороною у заповідних об'єктах більш як на 20%. Лише у природному заповіднику „Горгани“, національних природних парках „Сколівські

Бескиди“ і Карпатському (частина), які тут займають майже 39% площі природно-заповідного фонду, охороною охоплено близько 8% природних комплексів ФГО. Значні площі природно-заповідного фонду становлять великі об'єкти місцевого значення: регіональні ландшафтні парки і великі заказники.

На Івано-Франківщині тут розташовані: природний заповідник „Горгани“ (5344 га), Карпатський національний природний парк (частина, близько 20000 га) і національний природний парк „Гуцульщина“ (32000 га), регіональний ландшафтний парк „Полянницький“ (1070 га), ландшафтний заказник загальнодержавного значення „Грофа“ (2534 га), ботанічні заказники загальнодержавного значення „Скит Манявський“ (356 га) та „Яйківський“ (270 га) тощо. На заповідних територіях поширені чисті і мішані букові ліси: ялицево-букові, буково-ялицеві, смереково-букові, ялицево-смереково-букові, смереково-ялицево-букові [12]. Збереглися корінні свіжі і вологі бучини з домішкою явора, клена гостролистого, в'яза гірського. Іноді в букових лісах у складі деревостану представлені дуб звичайний, граб, липа серцелиста, ясен. Трапляються двоярусні чисті букові насадження пралісового характеру, а також смереково-букові з участю сосни звичайної та домішкою клена-явора, заповідана рідкісна свіжо-волога плющева субучина [17]. У східній частині області на межі з Передкарпаттям охороняють ліси з перевагою граба, зрідка яворові і березові гаї.

Чисті та мішані ялицеві і смерекові ліси з домішкою бука поширені значно менше. Представлені мономініантні смерекові, буково-ялицеві, буково-ялицево-смерекові, буково-смереково-ялицеві, ялицево-смерекові ліси пралісового характеру, рідше смеречини з реліктовою *Pinus cembra* L. на малопотужних кам'янистих ґрунтах. Охороняють також реліктові сосняки і березняки, стелюхи *Pinus tugo* Turta, заповідану унікальну модриново-букову ділянку. Трапляються раритетні угруповання: свіжий сосняк орляковий і вологий сосняк чорницевий, та інші [5, 17]. На алювіальних ґрунтах річкових терас поширені сіровільхові угруповання, зрідка трапляються чорновільшняка. Молодняки і культури, переважно з перевагою бука і ялиці, займають значні площі заповідних об'єктів. Низькобонітетні сосняки на оліготрофних торфовищах у Карпатах трапляються рідко. Їх охороняють у межах гідрологічних пам'яток природи загальнодержавного значення: болото „Ширковець“ (Сколівські Бескиди) і болото „Мшана“ (Горгани).

Флора заповідних об'єктів Зовнішньокарпатської фізико-географічної області досліджена частково. Вона містить багато рідкісних, ендемічних та реліктових видів, зокрема тих, що занесені до Червоної книги України: *Pinus cembra*, *Galanthus nivalis* L., *Lilium martagon* L., *Huperzia selago*, *Lycopodium annotinum*, *Platanthera bifolia* (L.) Rich., *Listera ovata* (L.) R. Br., *Arnica montana* L., *Crocus heuffelianus* Herb., різні види родів *Dactylorhiza* Newski, *Orchis* L., інші види родини *Orchidaceae*. Трапляються такі східнокарпатські ендеми як *Melampyrum herbichii* Woloszcz. та *Euphorbia carpatica* Woloszcz. Фауна представлена бореально-тайговими, гірськими видами, які становлять її ядро, а також фауністичними елементами широколистяних лісів, рівнинними і синантропними видами.

На території Львівської області в межах Зовнішніх Карпат розташовані: національний природний парк „Сколівські Бескиди“ (35684 га), регіональні ландшафтні парки „Надсянський“ (19428 га) і „Верхне-Дністровські Бескиди“ (8536 га), ландшафтні заказники місцевого значення „Бориславський“ (2049 га) і „Зелеміль“ (1496 га), ландшафтний заказник загальнодержавного значення „Бердо“ (1085 га) тощо. На територіях заповідних об'єктів поширені буково-ялицеві, ялицево-букові і чисті букові ліси, часто із значною участю клена-явора [4, 11, 13]. Значно рідше трапляються чисті ялицеві лісостани з незначною домішкою явора, ясена і сосни. Надзвичайно рідкісними є яворово-букові і модриново-буково-ялицеві угруповання. Значні площі займають монокультури смереки і післялісові луки. Чисті смерекові, буково-смерекові, смерекові, буково-смереково- та смереково-буково-ялицеві лісостани природного походження віком 90—155 років і зеленівільхове та букове криволісся поширені на невеликих ділянках. Рідкісними є угруповання, що належать до формації вільхи клейкої, групи асоціацій бучин ведмежоцибулевих, асоціації яворини скополієвої, сіровільшини ведмежоцибулевої [18], а також унікальне угруповання вільхи сірої за участю бузка угорського (*Syringa josikaea* Jacq. fil.) [5]. Найпоширенішими є вологі ялицеві та смереково-ялицеві бучини і суббучини, вологі букові суяличини і ялицеві суббучини. Рідше трапляються вологі букові, смерекові і дубові яличини, буково-смерекові суяличини і ялицеві та буково-ялицеві смеречини.

Природно-заповідний фонд Чернівеччини в межах даної фізико-географічної області становлять національний природний парк „Вижницький“ (7928 га), великий загальнозоологічний заказник місцевого значення „Зубровиця“ (11736 га), а також інші об'єкти — невеликі за площею, наприклад, заповідне урочище „Павлокове“ (260 га), лісовий заказник загальнодержавного значення „Лубківський“ (106 га) тощо. Поширені смереково-ялицево-букові і смереково-буково-ялицеві ліси природного походження (окремі особини бука віком 200 р. і більше), трапляються ділянки смереково-ялицевих пралісів, чистих смерекових і високопродуктивних букових, а також буково-ялицевих насаджень [6, 11, 14, 16 та ін.]. Домішкою в ялицево-букових деревостанах є явір, смерека, дуб червоний. Насадження високоповотні, підлісок зріджений. Чисті букові ліси трапляються рідше.

У межах заповідних об'єктів фізико-географічної області виявлено чимало малопоширених, рідкісних і зникаючих видів рослин, насамперед із родини *Orchidaceae*, що занесені до Червоної книги України [20]. Так, наприклад, у Карпатах відомі лише два місця зростання *Epipogium aphyllum* (F. W. Schmidt) Sw., обидва — на території національного природного парку „Вижницький“ [4, 6]. Трапляються також *Huperzia selago*, *Epipactis atrorubens* (Hoffm. ex Bernh.) Schult. і *Atropa belladonna* L. На полонинах, які займають порівняно невеликі площі, зростають *Arnica montana*, *Traunsteinera globosa*, *Astrantia major* L. тощо. Фауна досліджена недостатньо. Попередньо виявлено 186 видів наземних хребетних тварин, переважають типові представники широколистяних та мішаних європейських лісів.

Ландшафтні комплекси **Вододільно-Верховинської** ФГО охоплені мережею заповідних об'єктів на 21,6%. У складі природно-заповідного фонду відсутні природні заповідники і регіональні ландшафтні парки, що

частково компенсується значними площами національних природних парків: „Ужанський“, „Синевир“ і „Карпатський“. Вони займають близько 91% площі природно-заповідного фонду й охоплюють охороною майже 20% площі природних комплексів фізико-географічної області.

Ландшафти Вододільно-Верховинської фізико-географічної області найповніше представлені у природно-заповідному фонді Закарпаття. Тут розташовані великі національні природні парки „Синевир“ (40400 га) та „Ужанський“ (39159 га), ботанічні заказники загальнодержавного значення „Странзул і Задня“ (510 га), „Горгани і Тавпиширка“ (248 га), „Кедринський“ (166 га), лісовий заказник місцевого значення „Пікуй“ (425 га) тощо.

Переважають типові мішані ліси з бука, ялиці і смереки (буково-ялицеві, смереково-ялицево-букові, смереково-буково-ялицеві, буково-ялицево-смерекові, ялицево-буково-смерекові) [4, 8, 9, 11, 15, 16]. Рідше трапляються монодомінантні букові і дуже рідко ялицеві деревостани. В домішці часто трапляється клен-явір. У формації бучин типовими є бучина зубницева та безщитникова. У формації смеречин переважає буково-ялицева смеречина квасеницева. Заповідані також монодомінантні смерекові ліси клімаксового характеру, криволісся сосни гірської, рідше вільхи зеленої та ялицю сибірського, букове рідколісся і букове криволісся з явором і горобиною.

У межах природно-заповідного фонду представлені осередки ендемічної модрина польської, реліктове угруповання сосни звичайної та острівні місця зростання *Pinus cembra*: кедрово-смерекові і смереково-кедрові праліси, трапляються кедрові і березово-кедрові борви угруповання. Охороняються також рідкісні угруповання, що занесені до Зеленої книги України: яворові, сіровільхові, смерекові на оліготрофних болотах, гірськососнові тощо.

На Івано-Франківщині в межах Вододільно-Верховинської фізико-географічної області знаходиться частина Карпатського національного природного парку (близько 5 тис. га) і невеликі заповідні урочища та пам'ятки природи [10, 11, 12, 17]. Тут поширені смереково-ялицево-букові і буково-ялицево-смерекові ліси. Переважають смереково-ялицево-букові угруповання з незначною домішкою явора і клена гостролистого.

На Львівщині природно-заповідний фонд у межах фізико-географічної області становлять ландшафтний заказник загальнодержавного значення „Пікуй“ (711 га), загальнозоологічний заказник місцевого значення „Либохорівський“ (2075 га), заповідні урочища „Обнога“ (314 га) і „Бескид“ (252 га). Охороняють переважно молоді і середньовікові смерекові насадження. Ялицеві деревостани середнього віку трапляються рідко. Представлені також букові ліси, однак частка цінних пристигаючих, стиглих і перестиглих є незначна. Останні зростають переважно на висоті понад 1200 м н. р. м. За типами лісу переважають вологі чисті і смерекові бучини та суббучини. Трапляються рідкісні для Карпат ценози з перевагою у вкритті *Allium ursinum* і букові ліси з вкриттям із рідкісного реліктового виду — *Lunaria rediviva* L.

Показник заповідності **Полонинсько-Чорногірської** ФГО (12,9%) відповідає передбаченому Законом України „Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000—2015 роки“ [3]. Тут розташовані основні площі Карпатського біосферного заповідника і

Карпатського національного природного парку, які становлять 76,2% площі природно-заповідного фонду й охоплюють охороною близько 10% площі природних комплексів у межах фізико-географічної області. На жаль, територіяльна структура мережі в межах цієї фізико-географічної області різко диспропорційна — усі найбільші й цінні заповідні об'єкти розташовані переважно в її східній частині.

Ліси Полонинсько-Чорногірської фізико-географічної області на Закарпатті охороняють у Чорногірському (16375 га), Угольсько-Широколужанському (15580 га) і Свидовецькому (6580 га) заповідних масивах Карпатського біосферного заповідника, а також у багатьох заказниках загальнодержавного значення, у т.ч. лісових „Діброва“ (712 га) і „Росішний“ (461 га), загальнозоологічному „Тур'є Полянський“ (2163 га) і „Соколові скелі“ (606 га) [4, 9, 11 та ін.]. Вони представлені переважно мішаними хвойно-листяними деревостанами з бука, ялиці та смереки і чистими зональними смеречниками. Тут охороняють також окремі масиви букових лісів на верхній межі лісу (1200—1300 м). На південних макросхилах хребтів заповідані значні площі бучин клімаксового характеру, на північних — мішані ялицеві деревостани з буком і смерекою. Значно рідше трапляються чисті букові, букові з незначною домішкою смереки, явора, ясена, берези. На обмежених площах трапляються буково-яворові, буково-ясенево-яворові угруповання, ялицеві з домішкою явора, ільма та ясена, угруповання з участю *Juniperus sabina* L., реліктові скельнодубові, а також букові фітоценози з участю липи широколистої. Трапляються сіровільшняки і березові ліси на кам'янистих розсипах. Охороною охоплені також криволісся з *Duschekia viridis* (Chaix) Oriz та *Juniperus sibirica* Burgsd.

На Івано-Франківщині в межах фізико-географічної області найціннішим заповідним об'єктом є частина Карпатського національного природного парку (близько 25300 га). Охороняють переважно буково-ялицево-смерекові, смерекові і кедрово-смерекові ліси [4, 12, 17]. Мішані і чисті смеречини представлені асоціаціями: буково-ялицевими смеречинами квасеницевою, квасеницево-політріховою, безцитниковою і чорницевою. Рідше трапляються буково-ялицеві смеречини ожинової і кременові. Охороняють також реліктові сосняки і березняки, стелюхи *Pinus mugo*.

За типами лісу в межах об'єктів природно-заповідного фонду найпоширеніші вологі високопродуктивні суслеречини. Трапляються смерекові мохові і смереково-сфагнові субори. На незначних площах охороняють сфагнові кедрово-смерекові субори, пухівково-сфагнові оліготрофні смерекові бори та субори.

Заповідні ліси Чернівецької області в межах Полонинсько-Чорногірської фізико-географічної області охороняють у межах регіонального ландшафтного парку „Черемошський“ на площі близько 3000 га. Рослинність не досліджена. Флора судинних рослин у верхів'ях р. Білий Черемош загалом складається з 688 видів, з них 53 занесені до Червоної книги України, ще 89 видів потребують охорони на регіональному рівні.

Ландшафти **Рахівсько-Чивчинської** ФГО охоплені охороною у природно-заповідному фонді на 40,6%, що є унікальним явищем у межах регіону. Заповідні масиви Карпатського біосферного заповідника, Мармароський (8990 га) і Кузійський (4925 га), тут займають близько 52% площі

природно-заповідного фонду і близько 20% природних комплексів фізико-географічної області.

Заповідні масиви Карпатського біосферного заповідника знаходяться на території Закарпатської області. Тут охороняють чисті і мішані букові, ялицеві, яворові, рідше — грабові ліси, а також зональні смеречники, які формують верхню межу лісу на висоті 1600—1700 м над р. м. [1, 4, 9, 15, 17]. Зрідка трапляються яворово-букові ліси з *Taxus baccata* під наметом. Також охороняють стелюхи *Pinus mugo* і субальпійські угруповання рододендрона східнокарпатського.

Заповідні ліси Рахівсько-Чивчинської фізико-географічної області охороняють в Івано-Франківській області переважно в межах ландшафтного заказника місцевого значення „Чивчино-Гринявський“ (7243 га) [12]. Переважають чисті смерекові пралси, а на верхній межі лісу смерекове криволісся, яке змінюється гірськососновими стелюхами. Флора евтрофних та оліготрофних боліт, виступів вапняків і вулканічних порід насичена рідкісними, ендемічними та реліктовими видами рослин: *Campanula carpatica* Jacq., *Saxifraga luteo-viridis* Schott et Kotchy, *Aquilegia nigricans* Baumg., *Astragalus krajinae* Domin, *Aconitum jasquini* Reichenb, *Saussurea porcii* Degen тощо.

У Чернівецькій області на території регіонального ландшафтного парку „Черемошський“ (частина, близько 3500 га) і ландшафтного заказника загальнодержавного значення „Чорний Діл“ (263 га) також охороняють зональні смеречники. Вони представлені асоціаціями квасеницевою, чорницевою та зеленомоховою. На вапнякових відслоненнях збереглася багата і самобутня флора з рідкісними видами. Виявлено близько 50 видів рослин, з яких понад 10 видів занесено до Червоної книги України: *Aquilegia transsilvanica* Schur, *Leontopodium alpinum* Cass., *Saussurea discolor* (Willd.) DC., *Lilium martagon* L. тощо.

Унікальні для України природні комплекси **Вулканічних Карпат** представлені лише на Закарпатті. На жаль, вони охоплені охороною лише на 2,9%. У структурі природно-заповідного фонду відсутні великі об'єкти поліфункціонального характеру — національні природні й регіональні ландшафтні парки. Тут розташовані ботанічні заказники загальнодержавного значення „Чорна гора“ (747 га) та „Юлівська гора“ (176 га), що входять до складу Карпатського біосферного заповідника, ботанічна пам'ятка природи загальнодержавного значення „Тепла яма“ (93 га), а також чимало інших об'єктів [4, 8, 9, 11, 17]. Ліси охороняють переважно в межах заповідних об'єктів місцевого значення. На невеликих площах представлені дубові, буково-дубові, грабово-дубові і дубово-букові ліси з дуба скельного і звичайного, а також яворові, в'язові і ясеневі лісостани. Типологічна структура та біорізноманіття мало досліджені.

У межах **Закарпатської низовинної** ФГО показник заповідності становить 5,2%. Природно-заповідний фонд сформований переважно за рахунок об'єктів місцевого значення, зокрема найбільшим за площею з них є загальнозоологічний заказник „Великодобронський“ (1736 га). Найцінніші заповідні об'єкти — заповідний масив Карпатського біосферного заповідника „Долина нарцисів“ (257 га) і ботанічна пам'ятка природи загальнодержавного значення „Атак“ (52 га), на жаль, мають невеликі площі [4, 8, 9, 11, 17]. Заповідним режимом охоплені залишки заплавної дібров: буково-дубових, грабово-дубових, ясеневих-дубових, в'язово-ясе-

нево-дубових і вільхово-дубових лісів із дубами звичайним і скельним, зрідка трапляються дуби багатоплідний та Далешампа, є також осередок ясена на кам'янистих ґрунтах.

Висновки і рекомендації.

В Українських Карпатах відносна частка заповідних об'єктів становить майже 13% площі. Територіально найбільше охорона лісових ландшафтів забезпечується у Рахівсько-Чивчинській (40,6%), Зовнішньокарпатській (21,9%), Вододільно-Верховинській (21,6%) і Полонинсько-Чорногірській (12,9%) фізико-географічних областях. В їх межах природні заповідники і національні природні парки займають 35—85% площі природно-заповідного фонду.

Недостатньо охоплені охороною унікальні для України ландшафти Передкарпаття (4,6%), Вулканічних Карпат (2,9%) та Закарпатської низовини (5,2%). Об'єкти вищих категорій заповідності тут майже зовсім відсутні. Вкрай на недостатній площі охороняються типові зональні ялицево-дубові ліси передкарпатської височини та заплавні низинні дубові ліси з вільхою чорною, ясенем звичайним, в'язами гірським, граболистим і гладким.

Для оптимізації регіональної мережі лісових заповідних об'єктів рекомендовано розвивати її у напрямі підвищення репрезентативності.

Для оптимізації ландшафтно-географічної репрезентативності доцільно нівелювати диспропорції в охопленні заповідним режимом природних комплексів Українських Карпат. У межах Передкарпаття, Вулканічних Карпат і Закарпатської низовини розширення мережі природно-заповідного фонду треба здійснювати переважно за рахунок створення та збільшення площ об'єктів загальнодержавного значення. Це особливо стосується Львівської та Чернівецької областей, в яких відносна площа природно-заповідних територій є найнижча в регіоні.

Для оптимізації ценотичної репрезентативності до мережі лісових заповідних об'єктів доцільно залучати території з лісовими природними комплексами, які ще не охороняються або представлені у природно-заповідному фонді недостатньо. На Передкарпатті це особливо стосується ялицево-дубових лісів та заплавних дубових лісів з вільхою чорною, ясенем звичайним, в'язами гірським, граболистим і гладким. У горах треба ширше охопити охороною лісові угруповання за участю явора, в'яза гірського, сосни звичайної і сосни кедрової. Для кращого збереження усього комплексу ценопопуляцій, зокрема рідкісних, у лісових заповідних об'єктах, особливо великих, варто запровадити диференційований заповідний режим, а також переглянути їхню категоріяльну структуру і конретизувати призначення.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника* / Ред. рада: Мовчан Я. І. та ін. К.: Інтерекоцентр, 1997. 715 с.
2. *Генцирук С. А., Нижник М. С., Коній Л. І.* Ліси західного регіону України. Львів, 1998. 407 с.

3. Закон України „Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки“. 21 вересня 2000 р. № 1989-III // Урядовий кур'єр „Орієнтир“ № 207. 8 листоп., 2000. С. 3—16.
4. *Заповідники і національні природні парки України* / За ред. В. Шевчука, М. Стеценко та ін. К.: Вища шк., 1999. 231 с.
5. *Зелёная книга Украинской ССР: Редкие, исчезающие и типичные, нуждающиеся в охране растительные сообщества* / Под общ. ред. Ю. Р. Шеляга-Сосонко. К.: Наук. думка, 1987. 216 с.
6. *Коржик В., Сивак В.* Національний природний парк „Вижницький“ // Світ у долонях. 2 (4). 1997. С. 34—37.
7. *Петрова Л. М.* Рослинність ландшафтного заказника „Моршинський“ // Наук. вісник: Охорона біорізноманіття: теоретичні та прикладні аспекти / Зб. наук.-техн. праць. Львів: УкрДЛТУ. 2000. Вип. 10.3. С. 80—87.
8. *Природні багатства Закарпаття* / За ред. С. М. Стойка. Ужгород: Карпати, 1987. 287 с.
9. *Природно-заповідний фонд Закарпаття: Довідник* Ужгород, 1998. 304 с.
10. *Природно-заповідний фонд Івано-Франківської області: Реєстр-довідник*. Івано-Франківськ, 1995. 74 с.
11. *Природно-заповідний фонд України загальнодержавного значення: Довідник*. К., 1999. 240 с.
12. *Природно-заповідні території та об'єкти Івано-Франківщини*. Івано-Франківськ, 2000. 272 с.
13. *Притула І. М., Сенчина Б. В.* Поліфункціональне призначення ландшафтного заказника „Бердо“ // Значення та перспективи стаціонарних досліджень для збереження біорізноманітності: Матер. конф., присвяч. 40-річчю функціонування високогірного біологічн. стаціонару на г. Пожижевська, Львів, 23 грудня 1997 р. Львів, 1998. С. 123—126.
14. *Сивак В. К., Солодкий В. Д.* Заповідна справа: Навчальний посібник. Чернівці: Зелена Буковина, 2001. 208 с.
15. *Стойко С., Гадач Е., Шимон Т., Михайлик С.* Заповідні екосистеми Карпат. Львів: Світ, 1991. 248 с.
16. *Стойко С. М., Мілкіна Л. І., Жижин М. П. та ін.* Охорона природи Української Карпат та прилеглих територій. К.: Наук. думка, 1980. 264 с.
17. *Стойко С. М., Мілкіна Л. І., Тасенкевич Л. О., Малиновський К. А. та ін.* Природа Карпатського національного парку. К.: Наук. думка, 1993. 214 с.
18. *Стойко С. М., Мілкіна Л. І., Яценко П. Т., Кагало О. О., Тасенкевич Л. О.* Раритетні фітоценози західних регіонів України (Регіональна „Зелена книга“). Львів: Поллі, 1998. 189 с.
19. *Тасенкевич Л.* Природна флора Карпат. Список видів судинних рослин. Львів: Державний природознавчий музей НАН України, 1998. ХІІІ + 610 с.
20. *Чорней І. І., Буджак В. В., Токарюк А. І., Гаврилюк В. О., Турлай О. І.* Судинні рослини з Червоної книги України на території Буковинського Передкарпаття та їх охорона // Заповідна справа в Україні. 1999. Т. 5. Вип. 1. С. 21—25.

SUMMARY**Liliya PETROVA, Platon TRET'YAK****PROTECTED AREAS OF THE UKRAINIAN CARPATHIAN MOUNTAINS**

Within the bounds of a physiographic province the Ukrainian Carpathian mountains reserved objects occupy 13% of the area. However landscapes of individual physiographic regions are protected in reserves on the unequal relative areas. On the minimal areas unique landscapes of Prykarpattia, Volcanic Carpathian Mountains and the Zakarpattia lowland are protected. The regional network of forest-reserved objects should be optimised: to increase geographical and coenotical representativeness. The special reserved regime is necessary for forest-reserved territories. It is necessary to specify structure of categories of reserves and their purpose.